

Farkas Zoltán

Látogatás a szemüvegkölcsönzőben

– avagy mozaikok egy könyv ürügyén

I. Keynes, Hayek és a többiek

Gondolom, minden valamirevaló közgazdásznak volt a pályája során keynesista és neoliberális periódusa. De legalább az egyik. Vagy inkább a másik. Főleg pedig mindkettő.

Miért is ne? Ha a japánok megtehetik, hogy életük alkonyán vallást váltanak, és a sintoizmusról a buddhizmusra térnek át, miért ne tehetnék meg ezt a világ jelenségeire magyarázatot kereső közgazdászok is? Olykor felveszik Keynes szemüvegét – mint 2008 óta annyian –, hogy azon keresztül vizsgálják meg, mit lehetne tenni a recesszió és a munkanélküliség ellen. Máskor meg Hayek vagy a világképben vele rokon Milton Friedman okulárját veszik fel, ha megkísérti őket a szabadság tiszta eszméje iránti vágyakozás. Különösen akkor, ha azt látják, hogy az állam olyan mértékben fészkelte be magát a gazdaságba, s idővel a mindennapi életbe is, hogy az már szinte fáj.

Ez így is van rendjén. Hiszen a brit John Maynard Keynes és az osztrák Friedrich Hayek nevével egész korszakokat fémjelez a gazdaságtörténet.

Fő műveiknek azonban aligha van manapság kiterjedt olvasótáboruk. Aki emiatt restelkedik, most írásos felmentést kaphat. Történetesen Nicholas Wapshott brit újságírótól. Ő Margaret Thatcher életrajzírója, a konzervatív és a libertariánus eszmék tudora, gyakori vendége a CNN, az MSNBC, a Fox, az

ABC és más televíziók műsorainak. Most megjelent, Keynes és Hayek című kötetében¹ nem kertet: az alpműveket száraz, nehezen követhető, belső ellentmondásokkal terhelt, bonyolult szövegezésű munkáknak tartja. S bár nem mondja ki, a személyeknek talán nagyobb hatást tulajdonít, mint maguknak az írásoknak. Wapshott afféle „költőnk és kora” könyvet írt, olvasói nagy szerencséjére, amelyben csupán annyi a tudomány, amennyit a gazdaság iránt érdeklődő civil elme könnyedén elvisel, és annyi a történelem, amennyi az eszmék és a motívumok jelentőségét kiemeli. Megjelenít viszont két hús-vér embert, a maguk zsenialitásával és gyöngéivel, akik ádáz harcot vívtak egymással. Főleg Hayek Keynesszel. De hisz ő volt a fiatalabb.

Könnyű azt hinni, hogy a nagy közgazdasági iskolák, irányzatok névadóiról már eleget tudunk – anélkül, hogy írásaikat ronggyá olvastuk volna. Pedig dehogyan.

Wapshott Keynes arisztokratikus férfiszépség, aki valósággal lubickol ifjú tudóstársai körében. Eredendően homoszexuális, gyakran váltogatja szeretőit, míg meg nem nőszül. Öntudatos, jól túri a rajongást. Baloldali, de nem szocialis-

¹ Nicholas Wapshott: Keynes és Hayek. Az öszszecsapás, amely meghatározta a modern közgazdaságtudományt. A nagy válságtól a nagy recesszióig. Fordította Felcsuti Péter, Napvilág Kiadó, 2014.

ta – vagy legalábbis leplezi. Önmagáról azt tartja, hogy a kapitalizmus megmentésén ügyködik. A forradalom elkerülésén. A tiszta teórián, a nagy elméleten dolgozik, de szívesen vállal kormányzati megbízásokat is. Hasznos közszolga. Nehezen tűri, ha a politikusok nem hallgatnak rá. Humanista, enciklopédikus műveltségű tudós. A párizsi béketárgyalások során rádöbben, hogy a győztesek bosszúvágya, a békeszerződés kíméletlensége, a német és az osztrák nép rákényszerítése a kizsákmányolás értékű kártérítésre újabb világháborúhoz vezethet. Az 1929-es válság idején felismeri az állami beavatkozás szükségességét a gazdaságba, ráérez a deficitfinanszírozásban rejlő gazdaságpolitikai lehetőségre. A kívánatos célként megjelölt teljes foglalkoztatás érdekében szakít a klasszikus közgazdaságtannal. Rosszul tűri a mellőzést brit földön, és bátorítja Rooseveltt amerikai elnök közmunkaterveit, aki, mielőtt megismerte Keynes műveit és személyét, szintén a költségvetési eszközök mozgósítása irányában tapogatózott. Az aranystandard árfolyamproblémáit felismerve, felveti, hogy szükség volna a nemzetközi pénzügyi élet összehangolására. A világháború után a New Hampshire-i Bretton Woods szállodájában a világot átfogó pénzügyi rendszer kidolgozását, a Nemzetközi Valutaalap létrehozását irányítja.

A nyugati világ néhány évtizednyi nyugalmas gyarapodást köszönhet Keynesnek.

Vele szemben Friedrich Hayek testileg is megszenvedte az első világháborút, nem csak lelkileg. Kommunikációs tisztként az olasz fronton szolgált. Leszerelése után megrendítette a vereség utáni totá-

lis zűrzavar, a családi vagyont is megcsapoló infláció. Vigaszt és reményt látott Keynes könyvében, A békeszerződés gazdasági következményeiben. Onnan kezdve Keynes meghódítására és meghaladására tette fel tudományos pályáját. Amikor Keynes először vetette fel, hogy a munkanélküliséget költsékezéssel és állami kiadásokkal kell csillapítani, egész egyszerűen belemart bálványába. Büszkén vállalta a klasszikus osztrák közgazdasági iskola hagyományait, nem ismerte el, hogy a gazdasági ciklusokat költségvetési eszközökkel csillapítani lehet. Nem hitt a monetáris szabályozásban sem. Iszonyodott a tervgazdaság minden módjától, rettegett a fasizmustól és a kommunizmustól, tartott attól, hogy a gazdaságba beavatkozó politikusok nélkülözik az önkontrollt, meg sem állnak a zsarnokságig. A Keynes Általános elméletére válaszul megírt Út a szolgasághoz viszonylagos sikertelenségét rosszul tűrte. Hajlamos volt a depresszióra. Egész életében tanult és tanított, nem mártózott meg a magángazdaságban. Büszkévé tette, hogy a hetvenes évek vége felé ismét felfedezték – akkor, amikor a korábbi gyors növekedés az olajválság után stagnálásba, gyorsuló inflációba váltott, és kiütköztek a deficitfinanszírozás korlátai. A régi-új kurzus élharcosa Margaret Thatcher volt, aki a brit gazdaság hatékonysági problémáinak, gyenge versenyképességének okait a kiterjedt állami tulajdonban és a túlterjeszkedő államban látta. A Vaslady fel akarta szabadítani a vállalkozói szellemet, amelyet szerinte a brit szocializmus megnyomorított. A politikus és ideológusa, Thatcher és Hayek édesen udvarolgatott egymásnak.

Nagy-Britannia Hayeknek kö-

szönheti a privatizációt, a deregulációt, a visszazárkózást Európa élvonalába. A nyolcvanas évek gazdasági sikereit.

Meg a gyógyszer mellékhatásait. Az adagolással járó rombolást. Amit elszenvedői aligha láttak teremőnek.

A neoliberaisokra voksolt Ronald Reagan amerikai elnök is. Őt szintén Hayek és Friedman követőjének szokás tekinteni, holott ő, Thatcherrel ellentétben, a gazdaság élénkítése érdekében akkora deficitet produkált, hogy akár a keynesista vonalba is beleillene.

Megkezdődött a távolodás a tiszta elméletektől.

Wapshott átszáguld ezen a korszakon is. Felcserélődtek a szerepek: az amerikai költségvetés hatalmas deficitjét a republikánusok hozták össze, és a demokrata Clinton dolgozta le. Ő tette lehetővé a kereskedelmi és a befektetői banki tevékenység összevonását is, ami később végzetesnek bizonyult. Clintonnal szemben az ifjabb George Bush ismét keynesi jellegű gazdaságélénkítéssel kísérletezett. A 2008-as pénzügyi válság után Obama nem is tehetett volna mást, sőt akkor már monetáris lazításra is szükség volt.

A gazdasági ciklusok korát pedig végleg eluralták a választásoktól választásokig tartó politikai ciklusok.

II. Nicsak, ki beszél!

Néhány villanás a két életműből, Wapshott alapján.

Csak a tisztánlátás végett.

Fogjuk fel játék gyanánt. (Megfejtés a lábjegyzetben.)

„...fontos, hogy az állam ne foglalkozzon olyan dolgokkal, amelyeket az egyének már most is végeznek, függetlenül attól, hogy egy kissé jobban vagy egy kissé rosszabbul csinálná ezeket. Az állam dolga az, hogy olyasmikkel foglalkozzon, amivel jelenleg senki nem foglalkozik.”²

„Minden alkalommal, amikor valaki megtakarít öt schillinget, egy ember egy napra elveszti állását.”³

„Természetesen semmi nem képes helyreállítani a teljes foglalkoztatást, ami elsőként nem állítja helyre a vállalati profitokat. Am szerintem semmi nem képes helyreállítani a vállalati profitokat, ami nem állítja helyre a beruházásokat.”⁴

„Ha valaki a válságot erőltetett ütemű monetáris lazítással akarja orvosolni, az olyan, mintha a betegséget ugyanazokkal az eszközökkel kezelné, amelyek magát a betegséget okozták.”⁵

„Mi azon a véleményen vagyunk, hogy a világ bajai jelenleg nagyrészt az állami hatóságok felelőtlen hitelfelvételeinek és pénzköltésének köszönhetők (...) A válság bőséges bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a nagy tömegű állami adósság sokkal jobban nehezíti a válságból való kilábalást, mint a magánadósság.”⁶

„A teljes foglalkoztatást biztosítani tudó központi irányítás természetesen a hagyományos állami funkciók jelentős kiterjesztésével jár.”⁷

„...a demokrácia csak kapitalista viszonyok között lehetséges és a

² Keynes: The End of Laissez-Faire.

³ Keynes: BBC-nyilatkozat, 1931. január 14.

⁴ Keynes: General theory and After.

⁵ Hayek: Monetary Theory and the Trade Cycle, 1933.

⁶ T. E. Gregory – F. A. Hayek – Arnold Plant – Lionel Robbins: Levél a Times szerkesztőségének, 1932. október 19.

⁷ Keynes: Általános elmélet.

kollektivista kísérletek elkerülhetetlenül fasizmusához vezetnek.”⁸

„...a tervező, ha már egyszer a piac korlátozásában túllépett egy bizonyos mértéket, egészen addig kénytelen kiterjeszteni az ellenőrzést, amíg az teljesen átfogóvá válik.”⁹

„A konzervativizmus, bár minden stabil társadalom szükséges összetevője, nem szociális program: a maga paternalista, nacionalista és a hatalmat bálványozó tendenciáival gyakran közelebb áll a szocializmushoz, mint az igazi liberalizmus ...”¹⁰

Uff, ők beszéltek.

Nehéz megszólalni utánuk.

III. Keynes megkísértése

Nehéz a kísértésnek ellenállni.

Ha Wapshott ötven oldalt rászánt arra, hogy vázlatosan bemutassa, az amerikai politikában mikor érvényesült Keynes hatása, és mikor Hayeké, Friedmané, akkor öt oldalt talán a magyar változat is megér. Másfél évtized, kölcsön-szemüvegekkel.

Kezdjük egy előítélet eloszlatásával.

A magyar konzervatív tábor előszeretettel szidalmazza az „elmúltnyolcév” liberálisnak feltüntetett gazdaságpolitikáját, és szociálisan érzékeny államot ígért helyette. Témánknál maradván: Hayek helyett Keynest. Olyannyira, hogy Orbán Viktor kormánya több száz ezres közmunkaprogramot mendedszel, sőt a kormányfő célként jelezte meg a teljes foglalkoztatást is.

Lehetne ennél keynesistább?

Vagy ez már sok a jóból?

A képlet valójában ennél jóval bonyolultabb.

Először is a magyar állam, méreténél, funkcióinál fogva egy pillanatig sem volt liberális. A neoliberais jelzővel illetett gazdaságpolitika sem volt az, aminek ellenfelei titulálták. A magyar állam – a reá aggatott metaforával élve – soha nem volt éjjeliőr, inkább egy egész hadtest. Az ország fejlettségéhez képest monumentális, lomha, lassú, bőkezű és pazarló. A megtermelt jövedelem erőteljes elszívása és újraosztása, kiterjedt gyámkodás jellemezte.

Az állam évekig a nyugdíjasok, a gyógyítók és a betegek, a szülő nők, a munkanélküliek, valamint a jövedelem nélküli háztartások egyedüli finanszírozója volt. Fenntarthatatlanul nagy teher nehezedett rá, ám bármiféle könnyítést csak részben és időlegesen engedtek meg neki a választók. Az állami csatornákat csak itt-ott egészítette ki a magánfinanszírozás (például az egészségügyben) és a magánbiztosítás (a nyugdíjak esetében). Lényegében egyik sem tehermentesítette az államot. Így aztán a nagy közös káposzta megmaradt ugyan, de a kecskék egyre kevésbé laktak jól.

Minél éhesebbek maradtak, annál jobban ragaszkodtak állami ellátmányukhoz. Az 1995-ös, Bokros Lajos és Surányi György nevével fémjelzett stabilizáció után az állam valamelyest leadott a súlyából, lemondott bevételei egy részéről, több levegőt hagyott az üzleti szférának. Utóbbi ezt meg is hálálta, a lendületes növekedés hasznából valamennyi társadalmi réteg részesedett. Reá aggatott vagy örökölt funkcióitól azonban nem tudott megszabadulni az állam, mert azt megakadályozta az Alkotmánybíróság. A kétezres évek elejére ezzel

⁸ Hayek levele Walter Lippmannhoz.

⁹ Hayek: Road to Serfdom.

¹⁰ Hayek: Road to Serfdom.

együtt a hazai össztermék 42,5 százalékára¹¹ zsugorodtak a költségvetési elvonások. Csakhogy 2001-ben Matolcsy György irányításával keynesi szellemiségű gazdaságélénkítésbe kezdett a kormány, Orbán Viktor minisztere beindította „a belső motorokat”, minden terven felüli többletbevételt elosztott és elköltött. A klasszikus sorvezetőt követve lakásépítési akciót és sztrádaprogramot hirdetett meg. Tette ezt egy nem keynesi helyzetben, amikor romlott ugyan a nemzetközi konjunktúra, de sem recesszió, sem megugró munkanélküliség nem fenyegetett. Viszont közeledtek a választások, és Orbán Viktor úgy vélte, a győzelemhez meg kell vásárolnia a választókat.

Ellenfele is így gondolta.

A győztes MSZP–SZDSZ-koalíció, Medgyessy Péter kormányzásával, szuperkeynesista módon licitált rá elődjére: ötven százalékkal felemelte a közszféra béreit, javított a nyugdíjakból, járadékokból élők pozícióján, hatalmas dózisú vásárlóerőt fecskendezett a gazdaságba. Feltehetőleg arra számított, Keynes után szabadon, hogy a vágtaiba változó gazdaság visszatermeli ezt a témérdek pénzt. Előre elköltötte saját jövőendő bevételeit, sőt utódaiéit is.

Hogy is történt másutt? Reagan Clintontól vett kölcsön, idézte az amerikai Federal Reserve elnökét, Allen Greenspan Wapshott.¹² Honosítsuk a példát. Medgyessy Gyurcsánytól, Gyurcsány Bajnaitól, Bajnai Orbántól vett kölcsön, majd Orbán bevonta a kölcsönadók körébe a jövő nyugdíjasait is.

Magyarországon a közkiadások 2002 és 2005 között a hazai össztermék 49-50 százalékára rúgtak fenntarthatatlan méretű deficit mellett. Mintha depresszió fenyegetett volna. Pedig szó sem volt róla, a világgazdaság a pénzbőség mámorában élt. A nemzetközi pénzvilág nagyvonalúan finanszírozta a magyar állam adósságát. Jó drágán.

A 2002-es választásokat követő két és fél esztendő az államháztartás békeidőkben megbocsáthatatlan mértékű hiányának lefaragási kísérletével telt el, céltalanul és eredménytelenül. Keynes még mindig működött, mert beépült a rendszerbe. A 13. havi nyugdíj fokozatos kiépítése, a nyugdíjak svájci indexálása, a megemelt jóléti kiadások inflációs kipótlása, a sztrádaprogram folytatása miatt a költségvetés kiadásai a GDP egyre nagyobb százalékára rúgtak. Az egész folyamat az úgynevezett automatikus stabilizátorok paródiáját hozta el. Utóbbiaknak az a funkciójuk, hogy recessziós periódusban is fenntartsák az összkeresletet, amivel tompítják a gazdasági visszaesést. A keynesizmus torz, honi változatában a „stabilizátorok” – az évről évre duzzadó szociális kiadások – lehetlenné tették a deficit lefaragását, az állam eladósodásának megállítását.

Mit is írt Keynes? A munkanélküliség csökkentésére irányuló támogatás csak addig helyénvaló, amíg a gazdaság recesszióban van.

A keynesi pályára könnyű ráállni. Lelépni róla annál nehezebb. Nagy bukfenc lehet a vége.

A kétezres évek első felében a magyar gazdaság évi négy százalékkal bővült. Fűtötte az állami költsékezés is, mint láttuk, hitelekből.

¹¹ Total general government revenue and expenditure, % of GDP, 2002 – 2013, Eurostat.

¹² Alan Greenspan: A zűrzavar kora. HVG Kiadó, 2009.

Az eseményekbe a 2006-os választások előkészületei még jobban bekapartak. Gyurcsány Ferenc miniszterelnök úgy vélte – hiszen négy évvel korábban ezt látta –, hogy a győzelemhez meg kell vásárolni a választókat. Így is tett. Hívó szavára a koalíciós frakciók adócsökkentést és nyugdíjemelést iktattak törvénybe, ügyet sem vetve rá, hogy a költségvetés a tizedével többet költ, mint amennyi bevétele van. Magyarázat gyanánt Gyurcsány Ferenc megalkotta a választási ciklusok teóriáját, azt bizonygatva, hogy Magyarországon minden választási évben törvényszerűen megugrik a deficit.

Persze, mert megugrasztják. Ő is ezt tette.

Az állam kiadásai 2006-ban már a hazai össztermék 52,2 százalékára rúgtak, a bevételek pedig annak csupán 42,7 százalékát érték el. Nyilvánvalóvá vált, hogy ebből a menetből mielőbb ki kellett szállni, mielőtt a gépezet összedől. A következő két esztendőben a kiadásokat három százalékponttal nyeste meg Gyurcsány Ferenc új kormányja, és nagyjából ugyanilyen mértékben növelte a bevételeket is. A megszorítások ellenére a szociális juttatások indexálása 2008-ig folytatódott, tompítva a jövedelmi különbségeket. A hazai össztermék hat százalékára rúgó költségvetési kiigazítás következtében a gazdaság 2007-ben kilenc hónapig tartó, enyhe recesszióba került.

Mire kikecmergett belőle, beütött a nemzetközi pénzügyi válság.

Ekkor lett volna szükség az állami kiadások eleresztésére.

Ekkor már nem lehetett az állami kiadásokat elereszteni.

A prociklikus költségvetés igazi hungarikum. Keynes megcsúfolása. Az állam akkor fűtötte a gazda-

ságot, amikor piaci hatásokra amúgy is növekedett, és akkor hűti, amikor zsugorodik.

A mély recessziót hozó 2009-es esztendőben a nyugat-európai kormányok leporolták a keynesi recepteket. A politikusok elátkozták a washingtoni konszenzust, Thatchert és Reagant, Hayeket, Friedmant és Greenspant, az egész neoliberais bagázst. Ezt szajkózták a Fidesz és a KDNP vezető is, mondandójukat morális fölénytudattal kombinálva.¹³ A keynesisták világszerte tort ültek a neoklasszikusok fölött. A Hayekhez, Friedmanhoz hasonlóan szintén Nobel-díjas Paul Krugman, a The New York Times publicistája helyes kis kötetecskében biztatott a keynesi gyógymód bátor alkalmazására.¹⁴ „Nincs és nem is volt bizonyíték arra, hogy a munkanélküliség helyett a deficitre kellene koncentrálni. Míg a munkahelyek hiánya által okozott kár valószínű és szörnyű, addig a deficitből származó károk leginkább csak hipotetikusak egy olyan nemzet számára, mint a mai Amerika. Az adósság számszerűsíthető terhe sokkal kisebb, mint ahogy azt a retorika sugallja, és az adósságválság veszélyére vonatkozó figyelmeztetések teljes mértékben megalapozatlanok” – írta Krugman, a megvalósítottnál kiterjedtebb gazdaságostönző csomag mellett érvelve.

A baj csak az, hogy nincs itt Amerika. A magyar költségvetés nagyjából a hazai össztermék négy

¹³ Orbán Viktor szerint a neoliberális kísérletezés ideje lejárt; a piac mindenhatósága és önszabályozása csak elmélet, az állam szerepe pedig maga a valóság. 2010. szeptember 17., kdnf.hu.

¹⁴ Paul Krugman: Elég legyen a válságból! Most! Akadémiai Kiadó, 2012.

százalékának megfelelő mennyiségű kamatot fizet ki minden évben az adósságai után. Akkor is, ha egy százalékkal nő a gazdaság, akkor is, ha hét százalékkal zsugorodik, és akkor is, ha stagnál. Ez nem hipotetikus, hanem nagyon is valóságos veszteség.

Az Európai Unió sem tétlenkedett: azonnal feladta alig néhány évvel korábban elfogadott fő szabályát, hogy az államháztartást lehetőleg egyensúlyban kell tartani. Az euróövezetben a kiadások két év alatt a hazai össztermék 47 százalékaról 51 százalékára nőttek, miközben a bevételek valamelyest apadtak. (A bankválság alatt össze-roppant és csupán IMF-segítéssel felszínen tartott Írországból a kiadások átmenetileg a GDP 43 százalékaról 65,5 százalékára nőttek.) A fejlett uniós tagországok két-három év alatt orbitálisan eladósodtak, hogy elkerüljék a depressziót.

Elhúzódó válság lett a vége.

A már addig is orbitálisan eladósodott Magyarországon a deficitet nem lehetett növelni. Ennek is elhúzódó válság lett a vége.

Orbán Viktor második kormánya ismét megpróbálkozott a fiskális lazítással, de a nemzetközi szervezetek, az Európai Bizottsággal az élen, nem hagyták. Tartania kellett magát a Bajnai-kormány által felvázolt szigorú fiskális pályához, 2011-re a hazai össztermék három százaléka alá kellett vinnie a deficitet.

Orbán élénkítésre készült, nem erre. Az európai recept alkalmazására.

A gazdaság vezérlő tábournoki székét 2010-ben ismét Matolcsy György foglalta el. Bár megfosztották attól a lehetőségtől, hogy a költségvetésen keresztül pumpáljon pénzt a gazdaságba, nem mon-

dott le róla. Kerülőutat tett. Lenyúlta a magánnyugdíjpénztárakban lévő csaknem háromezer milliárd forint megtakarítást. Ennek egy részét elköltötte. A költségvetés tényleges bevételeit és kiadásait összegző mérleg hiánya 2011-ben a tervezett 687 milliárd forint helyett 1741,6 milliárd forint lett.

Igazi válságra igazi keynesi válasz. Megvető üzenet az Európai Bizottságnak.

Matolcsy imigyen dicsekedett vele:

„Bevontuk a nyugdíjalapokat a gazdaság finanszírozásába, mert a korábbi kötelező magánnyugdíjrendszer vagyonaiból a forint-államadósságot csökkentettünk. Tőkéket emeltünk az MFB-nél, és ezt tervezzük más pénzügyintézeteknél is. Az egykulcsos adórendszerünkre történő áttérést a magánnyugdíjalapok éves befizetéseinek költségvetésbe irányításából finanszírozzuk. 2011-ben azért lehetett közel ötszázalékos reálkereset-növekedés az 1,7 százalékos GDP-növekedés mellett, mert 400 milliárd forinttal több pénzt hagyott a családoknál az adórendszer, ezen belül 156 milliárddal több pénzük volt a gyerekeseknek. Ez a pénz a magánnyugdíjpénztári befizetések állami nyugdíjkasszába való átirányításából állt elő. Mivel az állami nyugdíjkassza 2011-ben közel 400 milliárddal több bevétellel rendelkezett, nem kellett más adókból pótolni a nyugdíjkassza hiányát.”¹⁵

Bár ezekre a minden szempontból nagyvonalú számításokra nem lehet mérget venni, mert túl nagy a belehalás kockázata, a lényeg azért kivehető. Az uniós statisztikai

¹⁵ Matolcsy György: Vissza a munkához. Heti Válasz, 2012. március 22.

rendszer alapján a teljes magánnyugdíjpénztári vagyont költségvetési bevételként kell elszámolni, emiatt a mérleg abban az évben – 2011-ben – hatalmas aktívumot mutatott. Ez elfedte, hogy a tényleges költségvetési bevételek és kiadások szaldója jókora mínusz volt, jóval nagyobb a megengedett három százaléknál. A nyugdíjpénztári tagdíjak és a bennük lévő megtakarítások egy részét a kormány a gazdaságba forgatta, hogy stimulálja. Minimális eredménnyel. A növekedés 1,1 százalékról 1,6 százalékra gyorsult. (Még csak nem is 1,7 százalékra.) És csak időlegesen.

Nem csoda: Matolcsy egyszerre taposott a gázba meg a fékbe.

Meghaladta Keynesét és Hayekot. Megérkezett unortodoxiába.

Mire a gazdaságba pumpált pénz érzékelhető eredményt hozott volna, megkezdhetette annak kivonását. Erre szolgáltak a Széll Kálmán-terv fedőnévvel illetett szerkezeti átalakítások, amelyek keretében – egyebek mellett – tovább csökkentették a táppénzt, a korhatár előtti és a rokkantnyugdíjak egy részét megvonták, járadékká alakítva megadóztatták, három hónapra vitték le a munkanélküli-segély időtartamát, megnyirbálták a gyógyszerek ártámogatását, csökkentették az államilag finanszírozott egyetemi-főiskolai férőhelyeket. A csomag az Egyesült Államokban egy virtigli republikánusnak is becsületére vált volna. A szociális érzékenységnek nyoma sincs benne.

Egyszerre működött a fék- és a gázhatás az adórendszerben is.

A kis- és középvállalkozók nyereségadója csökkent ugyan, ami elvileg serkenthetné volna a gazdasági növekedést, csak hogy a bankoktól, kereskedelmi, energetikai és távközlési cégektől behajtott extra

adók visszafogták azt. Ne feledjük, amit Keynes mondott: profit nélkül nincs beruházás, beruházás nélkül nincs profit. Nem is volt egyik sem. Az egykulcsos adó kieroszakolása pedig ott hagyott pénzt, ahol amúgy is volt elég, és onnan yett el, ahol szükség lett volna rá. Összességében az „arányos” adó mérsékelte a háztartások keresletét, ahelyett, hogy bővítette volna.

A gazdaságpolitika a lazítás után durván bekeményített, a 2012-es költségvetés már erősen restriktív volt. Egyetlen év alatt több mint 1100 milliárd forinttal mérséklődött az államháztartás hiánya, természetesen éppen akkor, amikor az euróövezetben kiújult a recesszió. Így megismétlődött, ami a 2009-es tragikus esztendőben történt: egyszerre csökkent a külső és a belső kereslet. A prociklikus fordulat után a gazdaság ismét zsugorodott.

Hat éven belül három recesszió kicsit sok.

Főleg azoknak, akik elvesztették állásukat. A munkanélküliek száma 2012 és 2013 fordulóján meghaladta az ötszázezer főt. A munkanélküliségi ráta megközelítette a 12 százalékot.

Efféle esetekre Keynes közmunkákat javasolt, mert így megspórolhatók a segélyek, és az adókból a bérekre fordított közkiadások egy része is megtérül, mert nő a termelés, bővül a fogyasztás. „A nagyobb gazdasági aktivitás még nagyobb gazdasági aktivitáshoz vezet, mert a jólétet létrehozó erők éppen úgy kumulatívok, mint a válságot létrehozók” – írta Keynes.

Már ahol, már amikor.

Magyarországon ez is paródiába fulladt.

Egyre-másra terjed a gyakorlat, hogy a közszférában felszabaduló állásokat olcsó közmunkásokkal

töltik be. Amire korábban szerződést kötöttek az önkormányzatok a vállalkozókkal, vagy új munkaerőt vettek fel, arra újabban közmunkásokat alkalmaznak. Nem teljes bért fizetnek nekik, csak annak töredékét. A minimálbérnél kevesebbet.

Nem éppen keynesi recept, hogy a közmunka kiszorítja a rendes foglalkoztatást.

Az sem, hogy a közfoglalkoztatás fő motívuma a kozmetikázás. Mert ez történt. A választásokhoz közeledve extra költségekbe verte magát a kormány, így decemberben 120 ezerrel, januárban 165 ezerrel több közmunkást alkalmaztak, mint egy évvel korábban. A választások után, mint hírlík, visszaáll a régi rend és a régi trend.

Működése harmadik esztendejében a második Orbán-kormány egészen másfajta tradícióhoz nyúlt vissza. Olyanhoz, amelyet Keynes és Hayek is elvetett.

IV. Hayek beájulna

Az unortodox gazdaságpolitika még viszonylag tiszta képlet volt.

Voltaképpen három elem ötvözte. Az egyik a gazdaságban fellelhető szabad pénzügyi eszközök állami lenyúlása. A másik a protekcionizmus, a magyar áruk, a magyar tulajdonú vállalkozások előnyben részesítése külföldi riválisaikkal szemben. A harmadik a megszorítások gebinbe adása. Az állam nem fölözi le közvetlenül a lakossági jövedelmeket, ezt a nemes feladatot az üzleti szféra azon ágazataira hagyja, amelyeket a kifosztásig adóztat. E szektorok többnyire multinacionális cégei igyekeznek a különadókat így-úgy beépíteni az áraikba, több-kevesebb sikerrel. Hatalmasat kaszál az állam az úgynevezett közvetett adókon is. Az általános forgalmi adó alapkulcsa

Európában a legnagyobb, 27 százaléknál, egymást érik a jövedékiadó-emelések, és kiterjesztette az adózást az Országgyűlés kormánypárti többsége a telefonhívásokra, a mobil üzenetekre és a pénzforgalomra is.

Nincs közvetlen népsanyargatás. Közvetett annál inkább. Ügyes.

Az igazi fordulat nem ez volt. Hanem a gazdasági szükségállapot elrendelése. Addig, amíg az államadósság a GDP 50 százaléka fölött van, az Alkotmánybíróság adózási-költségvetési jogszabályokat nem semmisíthet meg, legfeljebb akkor, ha azok az alapvető jogokat sértik. Más ellensúlya pedig nincs már a központi akaratnak, mivel a kormány a független intézményeket mind bekebelezte.

Az alaptörvény nem védi a magántulajdont. Azt viszont kiköti, hogy a személyi jövedelem egy kulccsal adózik, és hogy a gyermekek után adókedvezményt kell nyújtani. Azt is, hogy a törvényes fizetőeszköz a forint. A személyi jövedelemadó jellegének megváltoztatásához, az euró bevezetéséhez kétharmados többség szükségeseltetik.

A piaci folyamatokba az állam tetszése szerint avatkozik be. Bármely vállalkozást stratégiai jelentőségűnek minősíthet, kivonva a normál felszámolási és csődeljárás alól. Új monopolhelyzeteket kreál, olykor saját magának, ma már állami engedéllyel akár kartellezni is lehet. Előírja, hogy bizonyos szolgáltatások esetében kötelező a többségi állami-önkormányzati tulajdon. Saját vállalkozásait rendre előnyben részesíti magántulajdonú piaci riválisaival szemben. Benyomul a kiszemelt vállalkozásokba, felvásárolja őket. Árakat diktál, úgy, hogy ügyet sem vet a költségekre. Saját klientúráját részrehaj-

ló pályázatával és közvetlen osztoztatással gyámolítja. Törvénnyel ír át magánjogi szerződéseket, viszszaellenőrzéses hatállyal. Tetszése szerint enged el s vállalat adósságot. Zülleszt a pénzügyi fegyelmet. A normativitás helyébe visszahozta az ár- és szabályozóalkuk világát.

Az állam gyakorlatilag lenullázta a megyei önkormányzatokat, vagyionkat elvonta. Elvette a települések iskoláit, kórházait, pénzügyi eszközeit elcsaklitzta. Megszabadította őket adósságaiktól, viszont új hitelt már csak kormányzati engedéllyel vehetnek fel. Az átvett kórházakat, iskolákat egy-egy mindenható központ alá rendelte, függő helyzetbe hozta őket a központi hatalomtól. A közszolgálati médiát agitációs és propagandagépezetté silányította, a kereskedelmi média nagy részét depolitizálta, az ideológiai nyomuláshoz nem sajnál közpénzt, frekvenciát.

26 Közben, Hayek szavaival, a hatalom bálványozása zavartalanul folyik.

A magyarokat választott vezetőik túsul ejtették. A túsok pedig megszerették tartóikat. Volt erre példa korábban is.

Hayeket persze nem lehetne becsapni. Ó meglátná, hogy ez nyilván egyenes út a szolgálághoz.

Ha az ő szemüvegét vesszük fel, elborzadunk.

Tegyük le gyorsan.

V. Made in Hungary

Így történt? Nem biztos.

A lencse bizonyos részleteket fölnagyít, mások kívül esnek a fókuszában.

Kölcsön szemüveg visszajár.

De hagyjuk az importot. Legyünk büszkék arra, hogy vannak saját gyártmányú világmagyarazataink.

A honi valóságra jobban is illelenek, mint a brit és az osztrák klasszikusok. Ilyen János Ferenc alapműve, A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok vagy Bródy András Lassuló idő című kötete. Akit elvakítanak a gazdaság központi vezérlésének eszméi, vegye kézbe Bauer Tamás Tervgazdaság, beruházás, ciklusok című munkáját vagy Antal László tanulmányait. Kornai János majd minden meglátása hozzásegíthet minket ahhoz, hogy megértjük, mi zajlik körülöttünk, a túlzott központosítás ártalmaitól a költségvetési korlát felpuhulásának következményeiig.

Csak rajtunk múlik.

VI. Reznált utóirat

Keynest és Hayeket meghallgatja egy bizottság, hogy kiderítse, melyikük gyógymódja lehet inkább sikeres. (Részletek.)

Keynes: A megoldás egyszerű, és könnyű kezelni.

A költekezés számát, miért lenne ez szégyen?

A pénz végigfolyik a csöveken és a zsilipeken,

újraéleszti a gazdaságot.

Éz olyan, mint amikor a motor

meghibásodik, és sötét lesz,

ahhoz, hogy életre keltsük

kell egy gyors szikra.

A költekezéssel révbé érünk.

Mindegy, hogy a pénz hová megy,

csak hagyd, hogy folyjon.

Hayek: A költekezés nem ingyenes,

ez a probléma lényege.

A gazdaság nem olyan, mint egy kocsi,

nincs motor, amit meg kéne javítani.

A gazdaság mi vagyunk, nem kell szerelő.

*Keynes: No de mit kezdenél a munkanélküliséggel?
Ez az a kérdés, amit mindig megkerülsz.
Amikor bajban vagyunk,
akkor te csak várnál!
Semmit sem csinálnál,
amíg a piac kiegyensúlyozza magát!*

*Hayek: Nem semmit akarok csinálni,
hisz rengeteg a tennivaló.
A kérdés az, hogy ki tervez kinek.
Magamnak tervezzek, vagy rád hagyatkozom?
En a többség tervét akarom, nem a kisebbségét.
Ne ismételjük meg azt, ami létrehozta a problémákat!
Igazi növekedést akarok, nem buborékokat!*

– és így tovább.

A fenti szöveg nem egy abszurd drámából való, hanem egy videoklipből.

Címe: Keynes és Hayek – a második menet. Mindössze 10 perc 10 másodperc. Írója Russel D. Roberts, a George Mason Egyetem professzora, rendezője John Papola

videoproducer. Keynes szerepében a snájdig Billy Scafuri látható, F. A. Hayeket a félénk Adam Lustick alakítja.

Műfaja: rap.¹⁶

Az econstories.tv egyik jeles darabja.

Keynes és Hayek megmérkőzik ítései előtt és a ringben is, közben elreppelik legfontosabb állításait. A küzdelemben Keynes a padlóra kerül. A bíró rászámol. Felsegíti. Majd kihirdeti győztesnek. Keynes nem egészen érti, mi történt. Hayek még kevésbé. Keynes elnézést kérő mosollyal néz rá. Az újságírók őt ünneplik.

Papola, mint nyilatkozta, az élet komplex és fontos eszméit próbálja meg szórakoztató, játékos és tiszteletlen módon elénk tárni. A darabot a legismertebb videomegosztó portálon május 18-áig 2 709 915-en látták.

Készült belőle magyar feliratos változat is; 535 látogatója volt.

Vannak még távlatok.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=gg4dCoFaL4M>.